UDK / UDC 347.78.031:026.06

UMREŽENI RUKAVCI INFORMACIJSKOG DRUŠTVA: TEŠKO JE BITI FER?

INFORMATION SOCIETY SIDEWAYS: IT'S HARD TO BE FAIR?

Un. Ass. Mr. sc. Mario Hibert
Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo
Faculty of Philosophy, University of Sarajevo
Department for Comparative Literature and Library Science
71 000 Sarajevo, BiH / B&H
mario.hibert@gmail.com

Sažetak

Rad ima za cilj skrenuti pažnju na značaj promišljanja fenomena informacijskog društva, posebice režima autorskog prava i intelektualnog vlasništva, obzirom da rastući trend osiguravanja (privatiziranja) intelektualne svojine ugrožava domen zajedničkog, javnog dobra. Pojam intelektualnog vlasništva i aktualiziranje problematike u domenu vlasničkog prava, žarišna su mjesta današnjih diskusija na obzorju ICT politika. Promišljanje politika umreženog društva, problema zaštite intelektualne svojine u doba tehno-kapitalizma, demaskira perspektive globalnog trenda razmjene informacija, upravljanja i kontrole. U eri digitalne kulture ova se pojava objektivizira kao nastojanje da se upravlja digitalnim resursima kroz legislativu koja garantira nepovredivost intelektualne svojine. Iz tog razloga, potrebno je osvijestiti procese (de)regulacije upravljanja digitalnim pravima kojima se na globalnom nivou pokušava uspostaviti apsolutna kontrola zaštite elektronskog sadržaja režimom autorskog prava. Online okruženje postalo je svakodnevnica suvremenih aktivnosti biblioteke pa se zbog toga zadatak i pozicija bibliotekara izuzetno komplicira obzirom da neprestano izranjanju novi, složeni problemi odnosa između nosioca prava i korisnika koji otvaraju potpuno novu dimenziju profesionalne etike. Privilegiranje koncepta intelektualne svojine koji se uspostavlja nauštrb prava na slobodan pristup informacijama traži kritički odnos bibliotekara prema prijeporima informacijskog društva, odnosno razumijevanje važnosti uključivanja u novo područje odgovornosti koje će trebati razvijati informacijski stručnjaci digitalnog doba.

Ključne riječi:

bibliotekari, intelektualna svojina, autorsko pravo, digitalna prava, fair use, tehnološke mjere zaštite, upravljanje digitalnim pravima, informacijsko društvo, informacijska etika.

Abstract

Aim of this work is to emphasize importance of reconsideration of information society phenomena, especially intellectual property regime. As ongoing trend of intellectual property protection implies privatization of what's considered a common good, a notion of intellectual property within actual reality of controversial issues in domain of property rights, became a focal point of contemporary discussions on the horizons of ICT policies. Policies of networked society in the context of techno-capital intellectual property regime are to be judged from the perspective of global intent to control information. In the digital era this tendency is perceived as digital rights management purported by the legislation that guarantees sanctity of intellectual property. For that reason it is important to reveal processes of the intellectual property de-regulation by which digital rights management is globally set. Copyright is to be considered an effective monopolistic tool in hands of corporations that legally jeopardize rights to access the information and use it as a common good. Online environment in which today's libraries operate simultaneously facilitates and confuse librarians' actions by conflicting relationship between right holders and users making difficult to benefit the both. Information ethics opens up spaces for critical standpoints on information society since professional responsibility of librarians, information workers, is at stake.

Keywords:

Library, intellectual property, copyright, digital rights, fair use, TPM – technological protection measurements, DRM – digital rights management, information society, information ethics.

UVOD

Ideja otvorenog društva svoje uporište nalazi u činjenici da koncept otvorenosti intelektualnih proizvoda na Mreži sugerira dostupnost znanja pa tako i značajnije pomake u stvaralaštvu i edukaciji. Ipak, zvanični pravni akti tretiraju intelektualnu svojinu kao neosporan entitet finansijske i zakonske prirode, te je čitav sustav zaštite, odnosno eksploatacije intelektualnog vlasništva postao osnova za održavanje tržišne ekonomije budućnosti. Menadžment digitalnih prava koji iz domena zaštite intelektualne svojine zadire u područje kontrole nad intelektualnom svojinom (dakle, opći interes dijeljenja znanja u „otvorenom društvu“ dolazi u direktnu koliziju sa logikom kapitala) jeste jedan od akutnih problema informacijskog društva. Digitalna informacija se danas može uz marginalne troškove umnožavati do beskonačnosti ne gubeći na kvaliteti, neograničeno kopirati i jednostavno distribuirati. Ova činjenica ide u prilog ideje o slobodi i otvorenosti intelektualnih proizvoda na Mreži čiji distributivni potencijali omogućavaju pomake u kreativnosti i obrazovanju. Kako razvoj kulture demokratskog društva ovisi o raspoloživosti informacija, preispitivanje dosadašnjih načina korištenja i upravljanja informacijama, kao i aktualiziranje novih, od iznimne je važnosti, kako za poziv bibliotekara / informacijskog stručnjaka, tako i za širu društvenu zajednicu, budući da globalizacijski principi tržišne orijentiranosti podrivaju ne samo socijalne temelje bibliotečke profesije, već kontinuirano dovode u pitanje jednakost pristupa izvorima znanja.

(DIS)BALANS JAVNOG DOBRA

Intenziviranje debata na svjetskom nivou u vezi sa sporovima vezanim za povrede autorskog prava ili kakvog drugog oblika intelektualnog vlasništva direktno poziva na promišljanje karaktera informacione ekonomije utemeljene na novoj tehnološkoj paradigmi koja je dovela do radikalnih promjena u procesima obrade informacija, stvaranju i primjeni znanja. Informacija kao resurs univerzuma, odnosno roba koju treba eksploatirati srazmjerno rastu njene razmjenske vrijednosti, odavno je postala predmetom komercijalnih interesa čija se budućnost uređuje legislativnim aspektima autorskih i srodnih prava. Indikativno i kontradiktorno je, međutim, to što se znanje, zajedničko vlasništvo i duhovno nasljeđe čovječanstva, danas dostupno više nego ikada ranije putem otvorenih komunikacijskih platformi, sve učestalije tretira kao ono što treba osigurati, izolirati, isključiti i ekskluzivno kontrolirati: „zakoni za zaštitu copyrighta su vremenom doživjeli preobrazbu svoje prvobitne namjene da reguliraju izdavačku industriju, regulirajući danas klijente, umjetnike i publiku“. Ograničavanje pristupa informacijama i znanju jeste rezultat agresivne industrije autorskih prava, koja pod okriljem copyrighta, monopolizira distribuciju nematerijalne, intelektualne svojine na koju izvjesna prava polaže i javnost. Feliks Štalder objašnjava kako je kulturna industrija morala staviti van zakona bilo koji, tj. svaki neautorizovan pristup sadržaju koji ima u posjedu kako bi zadržala dominaciju i globalni uticaj, obzirom da je nakon gubitka sredstava za proizvodnju (a pojavom interneta, i gubitka kontrole nad sredstvima distribucije) kao posljednje područje kontrole ostao sam sadržaj, konačno osiguran autorskim pravom. Sasvim je jasno kako se zahvaljujući svjetskoj računalnoj mreži (World Wide Web), koja omogućava jednostavno distribuiranje informacija globalnoj publici, destabilizira ustaljeni ekonomski poredak zbog čega se konsekventno pojačava kontrola sadržaja putem režima intelektualne svojine. Obratimo li pažnju na smjernice Europske unije, zakonske regulative koje se predlažu i usvajaju na Zapadu (nimalo slučajno period trajanja copyrighta je sve duži i duži), primijetit ćemo kako se korištenje „informacijske autoceste“ kao općeg dobra, odnosno sadržaja koji se na njoj razmjenjuju, pokušava kontrolirati i na izvjestan način ograničiti. Nova nastojanja da se dominira kulturnim tržištem zapravo su pokušaj da se institucionalne prakse iz analognog preslikaju na digitalno društvo (na zakonskom nivou pooštravanjem režima intelektualnog vlasništva; na tehničkom nivou, kontrolom nad digitalnim dobrima putem otežavanja slobodnog pristupa; i konačno, na ekonomskom nivou, favoriziranjem razmjene namjesto pružanja usluga) čime se podriva fundamentalna ideja oslobađajućeg, demokratizirajućeg medija - Interneta. Shodno tome, implementacija snažnih zakonskih ograničenja u domenu virtualnog kroz uspostavu novih mehanizama kontrole copyrighta, u krajnjoj konsekvenci, ima za cilj da se korisnici dovedu u poziciju potrošača. U tezi Manuel Castellsa, koja objašnjava da se „nova ekonomija temelji na mrežama“, zapravo se ogleda dekompoziciona tačka mita o internetu kao decentraliziranom, antiideologijskom i nekontroliranom mediju nad kojim je nemoguće uspostaviti klasičnu kontrolu koja bi se vezala za određeni centar moći. Tehnologija se razvija prema zahtjevima tržišta, a njezine ciljeve, osim tržišta, definiraju društveni centri moći.

Svjetska organizacija za intelektualno vlasništvo (World Intellectual Property Organisation – WIPO), koja

istražuje problematiku zaštite intelektualnog prava i borbe protiv nezakonitog reproduciranja i plagijata, 1996. godine je putem Ugovora o autorskom pravu (WIPO Copyright Treaty) pokušala donošenjem propisa urediti odnose autorskog prava u skladu sa zahtjevima digitalnog doba, odnosno osigurati da države implementacijom Ugovora o autorskom pravu preduzmu legalne mjere tehničke zaštite, reguliranjem tzv. digitalnih prava. Potpisivanjem ovog Ugovora (a potpisnice su gotovo sve razvijene zemlje Zapada) napušta se pravo da se koriste copyrightom zaštićena djela uvođenjem elektronske zaštite. Rizik usvajanja ovakve legislative zabrinjava (ili bi barem trebao zabrinjavati) i bibliotekare budući da se:

- stvara monopol na formate dokumenata uspostavljanjem mogućnosti da se provodi efikasna kontrola obzirom da će svaki format elektronske knjige imati svog vlastitog čitatelja, te da održavanje pristupa različitim čitateljima potrebuje kadar i tehnološke kapacitete koje biblioteke sada nisu u stanju priuštiti, ne računajući uz to i same troškove pristupa za korisnike;

- slabi interoperabilnost, jer ukoliko nije moguće koristiti i dijeliti alate i programe da bi se analizirali protokoli (obzirom da isti mogu biti korišteni kako bi se zaobišle neefikasne tehnološke mjere zaštite) tada ni dva sistema nije moguće staviti u zajedničku funkciju osim ako prodavači ne ustupe informacije o protokolima koje koriste;

- ugrožava sloboda govora činjenicom da se vlasnicima copyrighta dozvoljava da definiraju uslove korištenja.

Slobodan pristup informacijama je nužna pretpostavka izgradnje informacijskog društva, a nesagledive je pak potencijale digitalnog doba za razvoj društva znanja potrebno izbalansirati u skladu sa pretpostavkama medija koji omogućava komunikaciju bez postojanja centralne komande, tj. kontrolne institucije. Deklaracija principa Svjetskog samita o informacijskom društvu u Genevi, od 12. decembra 2003. godine, reafirmira osnovne pretpostavke slobodnog pristupa informacijama (pozivajući se na Član 19. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima kojim se garantira pravo na slobodu mišljena i izražavanja), ističući da je unapređivanje pristupa informacijama i promoviranje razmjene znanja modernim komunikacijskim tehnologijama od fundamentalnog značaja za razvoj informacijskog društva. Potreba da se izbalansiraju interesi između korisnika i nosioca autorskih prava izvodi se iz legitimnog interesa i prava javnosti na slobodan pristup informacijama. Društveni pokreti slobodnog umrežavanja (free networking movement) i anti-copyrighta, koji predstavljaju artikulaciju izbora i uvjerenja da su informacije i znanje zajedničko dobro (bez obzira šta o tome mislila neoliberalna ideologija individualnog blagostanja i kapitalistička filozofija vlasništva) jesu ili bi trebali biti ispred zahtjeva copyright industrije koja je u očiglednom sukobu sa logikom digitalne tehnologije. Zajedničko dobro je resurs koji nije u vlasništvu privatnog lica (ili države) već njime upravlja zajednica, a taj resurs bi trebao biti (ostati) dostupan svim članovima jedne, danas globalne, društvene zajednice. Novi režim zaštite intelektualne svojine, totalitarne tendencije invazivnih i represivnih režima vlasništva, nesumnjivo predstavljaju stjecište brojnih kontroverzi, ali i artikulacije političkog stava, budući da „režim intelektualnog vlasništva za zemlje u razvoju ima sasvim drugačije značenje i posljedice nego za razvijene industrijske zemlje“. Problema vjerovatno ne bi bilo da iza politike građenja legalnog tržišta sa poštivanjem copyright principa i brigom za intelektualna prava, u stvari, ne leži sistem njihovog uključivanja u trgovinske ugovore što konsekventno vodi ka opstruiranju ekonomskog, a time i političkog osamostavljivanja zemalja u razvoju.

MENADŽMENT DIGITALNOG PRAVA - FAIR (AB)USE

Smjernice Europske unije iz domena copyrighta, konkretno „najkontroverznija uredba u historiji Europske unije“ - Direktiva 2001/29/EC Europskog parlamenta i Vijeća od 22. svibnja 2001. o harmonizaciji određenih aspekata autorskog prava i srodnih prava u informatičkom društvu - protiv koje su ustala ne samo udruženja korisnika, već i mnoga bibliotečka udruženja, opravdano nas navode na zabrinutost zbog sumnje da se njome narušava balans javnog interesa i privilegira dominacija ekonomskog i tehnološkog interesa uspostavljanjem sve rigidnijeg režima zaštite autorskih prava. Stav IFLA-e o copyrightu u digitalnom okruženju jasno ukazuje na važnost uključivanja u debate koje tematiziraju opasnosti zakona o copyrightu koji ugrožava biblioteke u nastojanju da zadovolje potrebe svojih korisnika. Budući da je ograničavanje prava na korištenje sadržaja na elektronskim medijima u svrhu istraživanja i obrazovanja Direktivom 2001/29/EC osnaženo, javnost je reagirala formiranjem Europskog pokreta za ravnotežu između nositelja i korisnika autorskog prava, koji ima za cilj lobiranje u interesu biblioteka i korisničih grupa. Naime, IFLA-a je još davno u svojim dokumentima upozorila na implikacije koje ugovori Svjetske trgovinske organizacije imaju na funkcioniranje biblioteka. Marrakesh protokolom Svjetske trgovinske organizacije (WTO), poznatom kao

TRIPS (Trade-Related Aspects of Intellectual Property), prepoznaje se važnost copyrighta i intelektualnog vlasništva za svjetsku trgovinu.

GATS sporazumom, čijim se odredbama promovira liberalizacija tržišta i otvaranje nacionalnih ekonomija, predviđa se provođenje takvih nacionalnih politika kojima bi se omogućavalo korporacijama da nude svoje usluge prema principima otvorenog tržišta u tranzicijskim zemljama koje otvaraju svoje ekonomije. Izlaganje javnog sektora logici tržišnog natjecanja praktično dovodi do toga da tvrtke koje pružaju istu vrstu usluga kao i biblioteke, npr. online pretraživanje, mogu od države tražiti isti tretman, podršku i subvencije od strane vlasti pod istim uslovima kao i javne biblioteke, što ozbiljno ugrožava njeno mjesto i percepciju ustanove koja osigurava slobodan pristup informacijama. Nadalje, regulacija digitalnih prava poznata pod nazivom DRM (Digital Rights Management) danas ograničava ono što korisnici smiju raditi s digitalnim sadržajem koji im pripada. Donošenjem zakona protiv digitalnog kopiranja (Digital Millenium Copyright Act iz 1998. godine, u Sjedinjenim Američkim Državama) izdavačima su date zakonske ovlasti legalne kontrole nad onim što čitatelj čini sa elektronskom knjigom. Posljedice nepoštivanja ovog zakonskog akta, odnosno izbjegavanja primjenjivanja tehnoloških mjera zaštite (TPM - Technological Protection Management) kojima se putem enkripcije elektronske publikacije štite od kopiranja zasigurno jesu prevencija od piraterije i peer-to-peer razmjene, međutim problem sa primjenjivanjem ovih mjera leži u činjenici da se njima istovremeno opstrurira legitimno korištenje onih informacija koje su izuzete od autorskog prava. Doktrina poštene ili pravične upotrebe, poznatije pod nazivom „fair use“ ili „fair practice“, zakonski je negativno definirana obzirom da postoji tek kao odredba kojom se onemogućuje pokretanje tužbe protiv izvršitelja „fair use“ prakse, dok nije moguće pokrenuti sudsku parnicu kojom bi se npr. osiguralo pravo na ovlašteno korištenje sadržaja u skladu s „fair use“ doktrinom. Ovo je, naravno, veliki problem posebice u kontekstu promišljanja menadžmenta digitalnih prava onako kako to predlažu Smjernice EU insistiranjem na provođenju tehnoloških mjera zaštite (vlasnik copyrighta može zaključati, kriptirati sadržaj i spriječiti pristup bez obzira na izuzeća od copyrighta koja su obično uživali bibliotekari i nastavnici). Ideja povezivanja autorstva i vlasništva, odnosno ideja trgovanja vlasništvom poništava i narušava davno uspostavljenu, društveno važnu dimenziju besplatnog korištenja sadržaja zaštićenog copyrightom u svrhu obrazovanja. Kako biblioteke upravo i postoje kao ustanove koje osiguravaju slobodan pristup znanju svim korisnicima koji nisu u mogućnosti kupiti / nabaviti originalnu publikaciju, postavlja se pitanje kako će biblioteke odgovoriti izazovu da svojim korisnicima osiguraju slobodan pristup digitalnim informacijama? Ako tehničke mjere zaštite (TPM) pretpostavljaju da biblioteke moraju plaćati dodatnu naknadu nosiocima prava svaki put kada je digitalna publikacija korištena od strane novog klijenta podrivaju se fundamentalne pretpostavke postojanja biblioteka kao i sama koncepcija posredništva budući da klijent pravo pristupa može ostvarivati direktno na Mreži. Edicije digitalnih publikacija u bibliotekama ne bi smjele imati ograničenja za pristup koja se putem TPM-a uvode kao zakonska obaveza. Jasno je da jedan od ključnih problema postaje pitanje balansiranja, odnosno reguliranja isključivih načina zaštite intelektualne svojine posebice u odnosu na usvojenu, već pomenutu Direktivu 2001/29/EC Europskog parlamenta i Vijeća od 22. juna 2001. o harmonizaciji određenih aspekata autorskog prava i srodnih prava u informacijskom društvu. Članice Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo (WIPO) su još 1996. godine usvojile ugovore (WIPO Copyright Treaty i WIPO performances and Phonograms Treaty) kojima copyright principi nastoje primijeniti na elektronske publikacije u digitalnom okruženju onako kako se primjenjuju na štampane. IFLA je reagirala stavom kojim se jasno stavlja na znanje da bibliotekama i građanima ne bi smjele biti oduzete mogućnosti pristupa i korištenja informacija bez plaćanja naknade u skladu s fer doktrinom, te da će se, ukoliko se prestane poštivati opći javni interes, povećati opasnost produbljivanja digitalnog jaza pošto će jedino oni koji mogu platiti informaciju imati koristi od informacijskog društva. Budući da zbog olakšanog kopiranja digitalnih podataka veliki dio online izdanja ostaje nezaštićeno - šifriranjem (enkripcijom) elektronske publikacije putem TPM-a izdavačima je osigurana mogućnost dozvole ili zabrane pristupa. Problem, međutim, proizilazi iz toga što se putem mjera tehničke zaštite ugrožavaju izuzeci od copyrighta, drugim riječima, materijali obično dostupni korisnicima postaju nedostupni u šifrovanim publikacijama. Iako EUCD zabranjuje uskraćivanje tih izuzetaka, ne postoji garancija da će vlasnici copyrighta postupati fer, odnosno da će mjere tehnološke zaštite sadržaja imati u vidu predviđena ograničenja vlasništva. Nadalje, vlasnik autorskog prava ima mogućnost usloviti korisnika na potpisivanje ugovora kojim se ograničava upotreba. Zbog toga se ne treba čuditi što bojazan od zloupotrebe nejednakih pregovaračkih pozicija u kontekstu vaganja interesa između vlasnika copyright materijala, s jedne, i korisnika, s druge strane, jeste toliko važna tema za bibliotekare obzirom da se ovakvim načinom zakonskog nametanja rigoroznih uvjeta zaštite kako bi se preduprijedilo kršenje copyrighta ugrožavaju prava krajnjih korisnika, te iz javnog domena isključuju publikacije inače javno dostupne.

Nove mjere sigurnosti u digitalnom okruženju narušavaju dosadašnju praksu upotrebe intelektualne svojine. Zakoni o copyright iznimkama razlikuju se među pojedinim zemljama izdavačima te nije moguće doći do usaglašavanja na međunarodnom nivou pa se u krajnjoj konsekvenci zakon nadomješta na račun korisnika, čime se putem dobrovoljnih pojedinačnih ugovora sa njima zapravo uskraćuje pravo pristupa onako kako to predviđa EUCD. Iz tog razloga je potrebno osvijestiti pozicije profesionalnog djelovanja, odnosno ne dopustiti da nove nacionalne legislative ugroze, odnosno ignoriraju doktrinu „fair use". Kampanja za digitalna prava predstavlja glas razuma, demokratski artikuliran kompromis kojim se nastoji balansirati ekskluzivno pravo vlasnika copyrighta kojim se, kako sada stvari stoje, ideja svojine agresivno privileguje u odnosu na osiguravanje pristupa informacijama za obrazovanje i istraživanje. S obzirom na to da svako djelo nastaje posuđivanjem ideja, interakcijom sa sadržajima koji se već nalaze u domenu javnog, sasvim je razložno zastupati ideju da se javnosti omogući nekomercijalno pravo na dostupnost digitalnim sadržajima, duhovnoj svojini autora, odnosno informacijama koje biblioteke plaćaju licencnim ugovorima. Ukoliko nismo u stanju uvidjeti manjkavosti sustava vlasništva, nepostojanje jasnog pravnog okvira kojim bi se mogla regulirati usko ograničena prava korištenja digitalnih informacija jasno je da će pozitivne mogućnosti informacijskih tehnologija za obrazovanje ostati neiskorištene, odnosno da će digitalni jaz postajati sve veći s obzirom na to da pristup digitalnim medijima postaje sve otežaniji, tj. skuplji. Biblioteke su očigledno dovedene u oslabljenu tržišnu poziciju, izložene nepravednim konkurentskim odnosima s onima koji trgovinom intelektualnom svojinom nastoje uspostaviti kontrolu nad globalnom komunikacijskom platformom.

ZAKLJUČAK

Znanje kao javno dobro bi trebao biti vodeći djelatni princip biblioteka / bibliotekara, „izazov kulturnoj politici digitalnog doba kako bi se osiguralo da napredne tehnologije budu implementirane na takav način da stimuliraju i unaprijede opće javno obrazovanje, kreativnost, komunikativne sposobnosti, slobodu izražavanja i pristup kulturnom iskustvu". Pristup informacijama i znanju ne bi smio biti predmetom ideološkog, političkog i religijskog cenzuriranja niti predmetom komercijalnih pritisaka koji podrivaju temelje biblioteka kao socijalnih ustanova. Promicanje „globalne informacijske pravde", zagovaranje socijalne politike jednakog učestvovanja i dijeljenja, odnosno razumijevanje da javni pristup informacijama putem globalne informacijske infrastrukture jeste prostor odbrane komunikacijske slobode za bibliotečku struku znači hvatanje u koštac s izazovima novog doba. Ako odista živimo u informacijskom društvu, društvu koje hoće informaciju učiniti dostupnom svima, približiti je novim komunikacijskih tehnologijama široj društvenoj zajednici, onda tražiti oslobađanje od svake legislative koja onemogućava ili priječi upotrebu i diseminaciju informacija, odnosno dijeljenje znanja jeste ne samo profesionalna, etička dužnost već i pitanje opstanka. Trend privatiziranja informacija, koji prijeti da će sve što nije autorizovano biti zabranjeno, govori o budućnosti komunikacije koja, ograničena infrastrukturom kontrole, „kulturom dozvola", osigurava malom broju proizvođača (elektronskih) informacija da legalno kontroliraju veliki broj potrošača upravo putem novouspostavljajućeg sistema upravljanja (digitalnim) pravima. Jasno da nam takav scenarij umjesto otvorenog društva donosi budućnosti u kojoj možemo računati tek s društvenom kriminalizacijom koju iniciraju i zagovaraju pobornici robne kulture. S druge strane, umrežena kultura izrasla na ideji slobodne kulturne produkcije i distribucije, koja svoju snagu crpi upravo na slobodnom i neometanom pristupu tehnologiji koja je revolucionalizirala komunikaciju, suprotstavlja se tendencijama premiještanja ekonomije kasnog kapitalizma na virtualne prostore Mreže.

Bibliotekari su, dakako, direktno pogođeni i uslovljeni ovim problemima budući virtuelna bibliotečka ponuda postaje standardom. Zapostavljeno i nedovoljno istraženo područje informacijske etike, nedovoljno jasno razumijevanje posljedica koje se stvaraju novom informacijskom politikom (u ovom slučaju, konkretno u vezi s upravljanjem digitalnim pravima) vodi ka tome da predstavnici vlasti veoma lako mogu ostati neinformirani, odnosno neupućeni u ove probleme, te samim tim i donositi odluke koje nisu u skladu s interesima društvene zajednice. Upravo je zbog toga bitno da stručni kadrovi štite poziciju struke, tj. da ekspertni timovi informacijskih stručnjaka, bibliotekara, ukazuju na neke od vitalnih problema koje sa sobom nosi digitalno doba, te da „podstiču kulturu kritičkog bibliotekarstva", značajnije promoviraju „globalnu informacijsku pravdu" zalažući se za slobodnu razmjenu (digitalnih) sadržaja putem zajedničkog digitalnog dobra – Interneta. U protivnom, bibliotekarima prijeti izuzimanje iz lanca posredništva, vitalne karike u lancu distribucije informacije i znanja.

LITERATURA

Afrić, Vjekoslav. Informacijske tehnologije i društvo // *Zbornik radova „Težakovi dani“.* Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2002.

Begenišić, Dobrila. Autorska prava u oblasti elektronskih informacija // Glasnik Narodne biblioteke Srbije, vol. 1., br. 1.(1999)

Dostupno na: www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=482 (10. 9. 2007.)

Castells, Manuel. Informacionalizam i umreženo društvo // Himanen, Pekka. *Hakerska etika i duh informacijskog doba.* Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2002. str.124.

Copyright and related rights. World Intellectual Property Organization. Available at: http://www.wipo.int/copyright/en/ (15. 9. 2007.)

Declaration of Principles. Document WSIS-03/GENEVA/DOC/4-E (12. December, 2003). World Summit on Information Society – Geneva, 2003. Available at: http://www.itu.int/wsis/docs/geneva/official/dop.html (12. 9. 2007.)

Digital Millenium Copyright Act. Electronic Frontier Foundation. Available at: http://www.eff.org/IP/DMCA/ (14. 9. 2007.)

Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society. EUR-Lex. Available at: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=32001L0029&model=guichett (15. 9. 2007.)

Leading European user and technology industry groups unite to call for balanced Information Society Copyright Directive. // EFPICC Information Letter (16. June 1998.) Available at http://www.eblida.org/uploads/eblida/10/1167689981.pdf (27. 9. 2007).

EUCD - Directive 2001/29/EC of the European Parliament and the Council of 22 May 2001. // Official Journal of the European Communities (22. 6. 2001). Available at:

http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2001/l_167/l_16720010622en00100019.pdf (21. 9. 2007.).

GATS – Fact and Fiction. // WTO website. Available at:

http://www.wto.org/English/tratop e/serv_e/gatsfacts1004_e.pdf (5. 9. 2007.).

Horvat, Aleksandra. Libraries as Protectors of Copyright. // *eCulture: The European Perspective – Cultural Policy, Creative Industries, Information Lag*. Zagreb : Culturelink, Institute for International Relations, 2005.

IFLA Position on Copyright in the Digital Environment. // IFLANET. International Federation of Library Associations and Institutions. Available at: http://www.ifla.org/V/press/copydig.htm (5. 9.2007.).

Kleveland, Ase. „The library and the cultural political challenges in the digital age. “World Library and Information Congress: 71th IFLA General Conference and Council“ (Oslo, 14-18. August, 2005.). Available at: http://www.ifla.org/IV/ifla71/Programme.htm (11. 9. 2007.).

Liang, Lawrence. „The black and white (and gray) of copyright“. *World-Information.org*. Institute for New Culture Technologies, Wien. Available at: http://www.world-information.org (14. 9. 2007.).

Loffman, Katy. „Copyright exceptions and Technological Protection Measures in Electronic Publications: a challenge for legislators.“ World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council (Berlin, 1-9. August 2003.). Available at: http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/042e-Loffman.pdf (11. 9. 2007.).

Medosch, Armin. „Piratologija: Intencije kopirajt industrije u sukobu sa logikom digitalne tehnologije“. Centar za nove medije_kuda.org. Dostupno na: http://www.kuda.org/?q=sr/node/711 (4. 3. 2007.).

Norman, Sandy. „The European Council Directive on harmonization of certain aspects of Copyright and Related Rights in the Information Society: a brief overview.“ 67th IFLA Council and General Conference

(Boston, August 16-25. 2001.). Available at: http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/041-167e.pdf (21. 9. 2007.).

„Positive Fair Use". The Campaign for Digital Rights. Available at: http://ukcdr.org/issues/eucd/positive_fair_use.shtml (21. 9. 2007.).

„The IFLA Position on the World Trade Organization". IFLANET. International Federation of Library Associations and Institutions. Available at: http://www.ifla.org/III/clm/p1/wto-ifla.htm (27. 3. 2007).

TRIPS (Trade-Related Aspects of Intellectual Property). WTO website. Available at: http://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/trips_e.htm (27. 3. 2007.).

Samek, Toni. *Librarianship and Human Rights: A twenty-first century guide*. Oxford: Chandos Publishing, 2007. page 7.

Stiglitz, Joseph. „Intellectual -property rights and wrongs". Project Syndicate. An Association of Newspapers Around the World. Available at: http://www.project-syndicate.org/commentary/stiglitz61/English (21. 5. 2007.).

Štalder, Feliks. *Otvorena kultura i priroda mreža*. Novi Sad: Futura publikacije, 2005. str. 25.

Bilješke:

[1] Liang, Lawrence. „The black and white (and gray) of copyright". *World-Information.org*. Institute for New Culture Technologies, Wien. Available at: http://www.world-information.org (14. 9. 2007.)

[2] Štalder, Feliks. *Otvorena kultura i priroda mreža*. Novi Sad: Futura publikacije, 2005. str. 25.

[3] Javni pristup Internetu najizravnije zastupa ideju otvorenosti i slobode, jednakog učestvovanja i dijeljenja informacija.

[4] Medosch, Armin. „Piratologija: Intencije kopirajt industrije u sukobu sa logikom digitalne tehnologije". Centar za nove medije_kuda.org. Dostupno na: http://www.kuda.org/?q=sr/node/711 (4. 3. 2007.)

[5] Castells, Manuel. „Informacionalizam i umreženo društvo". U Himanen, Pekka. *Hakerska etika i duh informacijskog doba*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2002. str.124.

[6] Afrić, Vjekoslav. „Informacijske tehnologije i društvo". *Zbornik radova „Težakovi dani"*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2002.

[7] Microsoftov ugovor za korištenje aplikacije Frontpage 2002 npr. jednom od svojih klauzula zabranjuje korisniku da kritikuje Microsoft ili bilo koju njegovu podružnicu.

[8] Declaration of Principles. Document WSIS-03/GENEVA/DOC/4-E (12. December, 2003). World Summit on Information Society – Geneva, 2003. http://www.itu.int/wsis/docs/geneva/official/dop.html

[9] Medosch, Armin. „Piratologija: Intencije kopirajt industrije u sukobu sa logikom digitalne tehnologije". Centar za nove medije kuda.org. Dostupno na: http://www.kuda.org/?q=sr/node/711 (4. 3. 2007.)

[10] Štalder, Feliks. *Otvorena kultura i priroda mreža*. Novi Sad: Futura publikacije, 2005. str. 25.

[11] Stiglitz, Joseph. „Intellectual-property rights and wrongs". Project Syndicate. An Association of Newspapers Around the World. Available at: http://www.project-syndicate.org/commentary/stiglitz61/English (21. 5. 2007.)

[12] Norman, Sandy. „The European Council Directive on harmonization of certain aspects of Copyright and Related Rights in the Information Society: a brief overview." 67th IFLA Council and General Conference (Boston, August 16-25. 2001.). Available at: http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/041-167e.pdf (21. 9. 2007.)

[13] „Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society." EUR-Lex. Available at: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=32001L0029&model=guichett (15. 9. 2007.)

[14] Vidjeti: Begenišić, Dobrila. „Autorska prava u oblasti elektronskih informacija". Glasnik Narodne biblioteke Srbije, vol. 1., br. 1., 1999. Dostupno na: www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=482 (10. 9. 2007.)

[15] Norman, Sandy. „The European Council Directive on harmonization of certain aspects of Copyright and Related Rights in the Information Society: a brief overview." 67th IFLA Council and General Conference (Boston, August 16. – 25., 2001.). Available at: http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/041-167e.pdf (21.09.2007.)

[16] „IFLA Position on Copyright in the Digital Environment." IFLANET. International Federation of Library Associations and Institutions. Available at: http://www.ifla.org/V/press/copydig.htm (5. 9. 2007.)

[17] See: Leading European user and technology industry groups unite to call for balanced Information Society Copyright Directive". EFPICC Information Letter (16. June 1998.) Available at http://www.eblida.org/uploads/eblida/10/1167689981.pdf (27. 9. 2007).

[18] „The IFLA Position on the World Trade Organization". IFLANET. International Federation of Library Associations and Institutions. Available at: http://www.ifla.org/III/clm/p1/wto-ifla.htm (27. 3. 2007).

[19] Marrakesh protokolom WTO-a se prepoznaje važnost copyrighta i intelektualnog vlasništva za svjetsku trgo-vinu. TRIPS (Trade-Related Aspects of Intellectual Property). WTO website. Available at: http://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/trips_e.htm (27. 3. 2007.).

[20] „GATS – Fact and Fiction" WTO website. Available at: http://www.wto.org/English/tratop_e/serv_e/gatsfacts1004_e.pdf (5. 9. 2007.).

[21] Horvat, Aleksandra. „Libraries as Protectors of Copyright" *eCulture: The European Perspective – Cultural Policy, Creative Industries, Information Lag*. Culturelink, Institute for International Relations: Zagreb, 2005.

[22] „Digital Millenium Copyright Act." Electronic Frontier Foundation. Available at: http://www.eff.org/ PIDMCA/ (14. 9. 2007.).

[23] Kriptografija doslovno znači pisanje u šiframa. Radi se o konverziji podataka u kod koji može biti dešifrovan jedino od strane onoga ko ima ključ za dekodiranje. Najčešće se koristi kako bi se osigurala povjerljivost prijenosa podataka putem javno dostupnih mreža. Kriptografija je jedan od ključnih pojmova upravljanja digitalnim pravima (DRM – Digital Rights Management) i pretpostavlja tehnike za kontrolu korištenja materijala zaštićenih copyrightom. Vidjeti: Reitz, Joan M. *ODLIS – Online Dictionary for Library and Information Science*. Available at: http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm (1. 9. 2007.).

[24] Princip „fair use" je najjednostavnije opisati kao ograničenje copyrighta. Doktrina je izvedena iz Zakona o autorskom pravu SAD kojim se daje pravo javnosti da pristupi inače zaštićenim djelima.

[25] „Positive Fair Use". The Campaign for Digital Rights. Available at: http://ukcdr.org/issues/eucd/positive_fair_use.shtml (21. 9. 2007.).

[26] „EUCD - Directive 2001/29/EC of the European Parliament and the Council of 22 May 2001". Official Journal of the European Communities (22. 6. 2001). Available at: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2001/l_167/l_16720010622en00100019.pdf (21. 9. 2007.).

[27] „Copyright and related rights." World Intellectual Property Organization. Available at: http://www.wipo.int/copyright/en/ (15. 9. 2007.).

[28] „IFLA Position on Copyright in the Digital Environment". IFLANET. International Federation of Library Associations and Institutions. Available at: http://www.ifla.org/V/press/copydig.htm (5. 9.2007.).

[29] „Positive Fair Use". The Campaign for Digital Rights. Available at: http://ukcdr.org/issues/eucd/positive_fair_use.shtml (21. 9. 2007.).

[30] EUCD sadrži listu od 21 „iznimke i ograničenja" ekskluzivnim pravima vlasnika copyrighta koja sumira sve iznimke koje pripadaju korisnicima prema svim zakonima o copyrightu različitih zemalja potpisnica. Loffman, Katy. „Copyright exceptions and Technological Protection Measures in Electronic Publications: a challenge for legislators." World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council (Berlin, 01. – 09. August 2003.). Available at: http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/042e-Loffman.pdf (11. 9. 2007.).

[31] Kleveland, Ase. „The library and the cultural political challenges in the digital age." World Library and Information Congress: 71th IFLA General Conference and Council (Oslo, 14-18. August, 2005.) Available at: http://www.ifla.org/IV/ifla71/Programme.htm (11. 9. 2007.).

[32] Ibidem.

[33] Ova sintagma pripada Lawrence Lessigu, profesoru prava na Univerzitetu Stanford, osnivaču Centra za Internet i društvo, lideru neprofitne organizacije 'Kreativni obični ljudi' (Creative Commons i. CC) i žestokom kritičaru copyrighta.

[34] Samek, Toni. *Librarianship and Human Rights: A twenty-first century guide*. Oxford: Chandos Publishing, 2007. page 7

